

ГЕНЕЗА ВІДНОСИН ПОДРУЖЖЯ СТОСОВНО ЇХ МАЙНА

Майнові відносини подружжя займають, напевно, одне з центральних місць серед сукупності всіх відносин у сім'ї, і для того, щоб розуміти і правильно та однозначно застосовувати діючі норми сімейного законодавства необхідно знати досвід та досягнення світової юриспруденції у цьому напрямку. Виникає необхідність проаналізувати становлення сімейного законодавства радянського та сучасного періодів стосовно висвітлення даного питання.

Правова система України була багато в чому підпорядкована правовій системі Росії, яка мала свою певну історію. Нормативне врегулювання майнових відносин подружжя набуло юридичної визначеності лише у XVIII столітті, а до цього дружина була повністю підвладна чоловіку і не мала особистої і майнової самостійності. І лише в Зводі Законів Російської імперії був закріплений принцип роздільності майна подружжя (т. X, ч. 1, ст. 109). Придане дружини, майно придбане нею за угодами на своє ім'я, в порядку спадкування визнавалося її роздільною власністю. Водночас, спільно створене в період шлюбу подружжям майно за умов надання відповідних доказів могло бути їх спільною власністю [1, с. 434].

В УРСР 20 лютого 1919 р. були прийняті, зокрема, декрети “Про громадянські шлюби”, “Про розлучення” [2]. В Російській Федерації в 1918 р. був прийнятий Кодекс про акти громадянського стану, про шлюбно-сімейне та опікунське право [3]. В липні 1919 р. в Україні також був прийнятий Кодекс законів про акти громадянського стану, про сім'ю та опіку УРСР, який фактично і не набрав чинності у зв'язку з військовими подіями на території України (громадянською війною) [4]. Незважаючи на те, що перший Сімейний кодекс УРСР багато в чому редакційно і змістовно відтворював усі принципіві положення російського Сімейного кодексу, він мав велике юридичне значення для становлення правової системи в Україні. Так, в ст. 85 Сімейного кодексу УРСР 1919 р. закріплювався принцип роздільності дошлюбного майна та майна, нажитого подружжям в період шлюбу. Прийняття принципу роздільності у майнових відносинах подружжя за задумом законодавців мало на меті забезпечити реалізацію принципу рівноправності чоловіка і жінки у їх майнових відносинах в період шлюбу.

Як вже зазначалося, Кодекс 1919 року фактично не вступив в дію, виникла необхідність приймати новий Сімейний кодекс, над чим і велася робота, у процесі якої одним з найбільш дискусійних виявилася питання про обов'язковість реєстрації шлюбу. Дуже гостро обговорювалося питання стосовно легалізації фактичного шлюбу на рівні з зареєстрованим, але у Кодексі законів про сім'ю, опіку, шлюб і акти громадянського стану УРСР від 31 травня 1926 р. закріплювався принцип обов'язковості реєстрації шлюбу в органах РАГСу [5], також це положення висвітлювалося в Указі Президії Верховної Ради СРСР від

8 липня 1944 р., за яким визнавалася юридична сила лише за зареєстрованими шлюбами. Від визнання чи невизнання за фактичним шлюбом юридичної сили залежало вирішення питання про правовий режим майна між таким подружжям. Сімейним кодексом УРСР 1926 року проголошувався принцип спільності майна, нажитого подружжям в період шлюбу. Так, в ст. 125 Сімейного кодексу було записано: “Майно, нажите подружжям спільною працею в період шлюбу, вважається належним обом членам подружжя на засадах спільної власності в рівних частках. Інше ж майно складає окрему власність кожного з них”. Таким чином, наведеною нормою проголошувалися: а) принцип спільності майна, створеного спільною працею подружжя за час шлюбу; б) принцип рівності часток у спільному майні; в) принцип роздільності дошлюбного майна та майна, не нажитого подружжям спільною працею (отриманого, зокрема, в дар, в порядку спадкування). Важливо зазначити, що аналогічна норма ст. 10 Сімейного кодексу РРФСР мала свої істотні відмінності, оскільки в ній встановлювалося також, що розмір належної кожному з подружжя частки у випадку спору визначається судом. Отже, Сімейний кодекс 1926 р. не встановлював презумпції рівності майнових часток подружжя. Якщо ж говорити про переваги вирішення даної проблеми, то все-таки краще вона була вирішена в Сімейному кодексі УРСР, адже саме така позиція знайшла своє подальше відображення в Основах Союзу РСР і союзних республік про шлюб та сім’ю, затвердженими 26 червня 1968 р.

У Сімейному кодексі УРСР 1926 р. містилася ще одна стаття щодо майнових відносин між подружжям в сфері їх договірних повноважень. Так, в ст. 127 даного кодексу говорилося, що “подружжя можуть укласти між собою всі дозволені законом майнові правочини, проте, їх угоди, спрямовані до зменшення майнових прав дружини, чоловіка або дітей, недійсні і необов’язкові ні для третіх осіб, ні для самого подружжя”. Взагалі Сімейний кодекс УРСР 1926 р. із змінами і доповненнями діяв понад 40 років.

Наступне становлення шлюбно-сімейного законодавства пов’язане з прийняттям 27 червня 1936 р. постанови ЦВК і РНК СРСР “Про заборону абортів, збільшення матеріальної допомоги “роженницям”, встановлення державної допомоги багатосімейним, розширення мережі родильних будинків, дитячих ясел і дитячих садків, посилення кримінального покарання за неплатіж аліментів і про деякі зміни в законодавство про розлучення”. Назва цієї постанови відповідно вже розкриває зміст передбачених в ній заходів, якими держава ставила за мету змінити радянську сім’ю, підвищити рівень матеріальної допомоги, розширення мережі дитячих закладів, підвищити відповідальність подружжя при розлученнях, вихованні дітей тощо. Однак в постанові не містилося прямих норм щодо регулювання майнових відносин між подружжям.

Незважаючи на визнання в сімейному законодавстві УРСР юридичної сили лише за зареєстрованим в органах РАГСу шлюбом, на практиці на відносини фактичного подружжя поширювалися положення російського сімейного законодавства, яке прирівнювало фактичний шлюб до зареєстрованого в органах РАГСу. Така ситуація проіснувала до прийняття Указу Президії Верховної Ради

СРСР від 8 липня 1944 р., за яким юридична сила визнавалася лише за шлюбами, зареєстрованими в органах РАГСу.

Отож, однією з найважливіших подій в сфері регулювання сімейних відносин стало прийняття Указу Президії Верховної Ради СРСР від 8 липня 1944 р. “Про збільшення державної допомоги вагітним жінкам, багатодітним і самотнім матерям, посилення охорони материнства та дитинства, про встановлення почесного звання “Мати-героїня” і заснування ордена “Материнська слава” та медалі “Медаль материнства”. Як вже було сказано, однією з істотних новел даного Указу стало визнання юридичної сили лише за зареєстрованими в органах ЗАГСу шлюбах. Однак, Пленум Верховного Суду СРСР в своїй постанові від 7 травня 1954 р. дещо розширив тлумачення Указу від 8 липня 1944 р., передбачивши, що в тих випадках, коли фактичні шлюбні відносини, які виникли до Указу, продовжувалися до моменту смерті одного з подружжя і об’єктивні обставини (тривала хвороба та інші обставини, що перешкоджали реєстрації шлюбу) не давали можливості подружжю зареєструвати шлюб в органах РАГСу після 8 липня 1944 р., то суд зобов’язаний був прийняти заяву пережившого з подружжя і встановити факт наявності шлюбу [6, с.42-60]. Відповідно, до майнових відносин такого подружжя повинен був застосовуватися принцип спільності набутого в період фактичного шлюбу майна. В інших випадках, тобто за загальним правилом, на майнові відносини осіб, що вступили у фактичний шлюб після Указу від 8 липня 1944 р., норми шлюбно-сімейного законодавства про спільну сумісну власність не розповсюджувалися, але до таких відносин застосовувалися відповідні норми про спільну часткову власність, передбачені цивільним законодавством.

Радикальне реформування правового регулювання сімейних відносин радянського періоду відбулося в кінці 70-х років, коли 27 червня 1968 р. були прийняті Основи законодавства Союзу РСР і союзних республік про шлюб та сім’ю, а згодом – кодекси про шлюб та сім’ю союзних республік. В УРСР Кодекс про шлюб та сім’ю був прийнятий Верховною Радою УРСР 20 червня 1969 р. і введений в дію з 1 січня 1970 р [7].

В Основах законодавства Союзу РСР і союзних республік про шлюб та сім’ю регулюванню майнових відносин була присвячена ст. 12, яка називалася “Майно подружжя”, а в Кодексі про шлюб та сім’ю УРСР таких статей нараховується вже 10. Як зазначалося вище, в Кодексі про сім’ю, опіку, шлюб і акти громадянського стану УРСР 1926 р. правам подружжя на майно було присвячено всього лише дві статті (ст. 125, ст. 127).

Для нового шлюбно-сімейного законодавства стали найбільш визначальними наступні принципи положення: а) роздільність дошлюбного майна; б) спільність майна, нажитого подружжям в період шлюбу, за винятками, передбаченими законом; в) виникнення права спільної сумісної власності лише між подружжям, які зареєстрували шлюб в органах ЗАГСу. За період з моменту прийняття в 1969 р. Кодексу про шлюб та сім’ю УРСР в статті, що врегулювали майнові відносини подружжя було внесено всього кілька змін. Так, Указом Президії Верховної Ради України № 660-12 від 28 червня 1991 р. ст. 28 даного кодексу “Розмір часток кожного з подружжя при поділі спільного майна” була доповнена

ч.2 про те, що “Суд може визнати майно, нажите кожним із подружжя під час їх роздільного проживання при фактичному припиненні шлюбу, власністю кожного з них”. До внесення цих змін майно, нажите подружжям за час такого проживання вважалось їх спільною власністю, яка підлягала поділу.

Нині діючий Сімейний кодекс України був прийнятий Верховною Радою України 10 січня 2002 р., і вступив в дію з 1 січня 2004 року. Прийняття Сімейного кодексу України 2002 року є безумовно новим етапом і знаменною віхою у розвитку сімейного права. Він містить ряд новел у порівнянні з положеннями, передбаченими Кодексом про шлюб та сім'ю. Вони зводяться до наступного:

– правовому регулюванню відносин власності подружжя Сімейний кодекс України 2002 року присвятив 30 статей, а в Кодексі про шлюб та сім'ю України 1969 року таких статей було усього 10, слід зазначити, що СК України, на відміну від Кодексу про шлюб та сім'ю, регулюючи відносини подружжя з приводу належного їм майна, регулює передусім відносини з приводу їх особистої приватної власності, а потім – відносини, пов'язані із спільною сумісною власністю подружжя. Такий підхід здається не зовсім логічним, оскільки особливістю прав подружжя на майно, перш за все, є його спільність, а не роздільність [8, с. 9].

– у Сімейному кодексі України передбачено законний і договірний правові режими, аналогічно ці два режими були закріплені і у Кодексі про шлюб та сім'ю;

– Сімейному кодексу України при дії законного правового режиму притаманний принцип спільності майна, набутого подружжям в період шлюбу та принцип роздільності дошлюбного майна, теж саме було передбачено Кодексом про шлюб та сім'ю;

– Кодекс про шлюб та сім'ю, передбачав дію сімейно-правового режиму спільності майна лише щодо подружжя, яке перебуває в зареєстрованому в органах РАГСу шлюбі, а ст. 74 СК України впроваджує поширення дії такого режиму і на майнові відносини осіб, які перебувають у фактичному шлюбі. Дана норма СК України викликає ряд суперечностей і з цього приводу виникає багато питань щодо застосування її на практиці.

Сімейний кодекс України 2002 року вносить певні зміни в сімейні відносини майнового характеру подружжя, однак істотні принципи, що стосуються спільного майна подружжя все ж таки були збережені. Ефективне правове регулювання сімейних відносин, особливо в частині відносин подружжя стосовно їх майна, в нашій державі має надзвичайно важливе значення для відновлення і подальшого розвитку Української держави.

Література

1. Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права (по изданию 1907 г.) / Г.Ф. Шершеневич. – М. : СПАРК, 1995.
2. Про громадянські шлюби. Декрет від 20 лютого 1919 р. // СУ УССР. – 1919. – № 12. – Ст. 144. Про розлучення. Декрет від 20 лютого 1919 р. // СУ УССР. – 1919. – № 12. – Ст. 144.
3. Кодекси про акти громадянського стану, про шлюбносімейне та опікунське право РРФСР від 22 жовтня 1918 р. // СУ РСФСР. – 1918. – № 76-77. – Ст. 818.
4. Кодекс законів про акти громадянського стану, про сім'ю та опіку УРСР 1919 р. // Известия Киевского Совета рабочих депутатов. – Июль. – 1919.

5. Кодекс законів про сім'ю, опіку, шлюб і акти громадянського стану УРСР від 31 травня 1926 р. // СУ УССР. – 1926. – № 67-69. – Ст. 440.
6. Матвеев Г.К. История семейно-брачного законодательства Украинской ССР / Г.К. Матвеев. – К. : Изд-во КГУ, 1960.
7. Кодекс про шлюб та сім'ю УРСР від 20 червня 1969 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1969. – № 26. – Ст. 204; 1970. – № 2. – Ст.16.
8. Ариванюк Т.О. Правове регулювання відносин власності між подружжям / Т.О. Ариванюк : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. – К., 2002.

УДК 347.157:347.73:336.22

С.В. Пархоменко-Цироцянюц

ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ВІКУ НАСТАННЯ ДІЄЗДАТНОСТІ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ У ПОДАТКОВОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Суб'єктом будь-яких правовідносин може бути особа, яка наділена правосуб'єктністю. В загальній теорії права виділяють загальну, галузеву та спеціальну правосуб'єктність [18, с. 487]. Податкова правосуб'єктність фізичної особи є складовою частиною галузевої фінансової правосуб'єктності, оскільки податкове право є інститутом фінансового. М.О. Перепелиця справедливо відзначає, що специфіка податкової правосуб'єктності полягає у тому, що вона визначає конкретний вузький круг суб'єктів податкових правовідносин, виділяючи із всієї сукупності фінансових прав та обов'язків, конкретно-визначені – податкові права та обов'язки [12, с. 45].

В умовах ринкової економіки фізичні особи стають активними учасниками податкових правовідносин, оскільки значно зростає податковий тягар. І в зв'язку з цим відзначається, що при побудові правової держави існує необхідність створення надійних гарантій для особистості у правовідносинах. Такі гарантії можуть бути забезпечені тільки у тому випадку, якщо буде вирішене питання про те, з якого віку фізична особа може бути учасником фінансових правовідносин і, як наслідок, нести податкову відповідальність [3, с. 131].

Виходячи із загальнотеоретичного поняття правоздатності [18, с. 484], можна визначити податкову правоздатність як визнану державою загальну можливість мати передбачені законом права й обов'язки в сфері оподаткування, здатність бути їх носієм. Податкова правоздатність особи виникає в момент її народження. Інакше складається ситуація щодо податкової дієздатності – здатності здійснювати юридичні права і своїми діями здобувати обов'язки. У більшості галузей права (трудова, цивільна, адміністративна) встановлений вік, з якого особа має право вступати до правовідносин. У фінансовому праві, зокрема податковому, такий вік не встановлений, і в деяких випадках визначається за допомогою інших галузей права. Так, норми цивільного права встановлюють вік, з якого особа може укласти цивільні угоди або бути суб'єктом підприємницької діяльності. Автоматично в особи, яка укладає певні угоди, або стаючи суб'єктом підприємницької діяльності, одержує доход, виникає обов'язок щодо